

УДК 330.59(477)

РІВЕНЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ – ВІДОБРАЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Дядик Т. В., к.е.н., доцент

Полтавська державна аграрна академія

Узагальнено теоретичні дослідження щодо розкриття соціально-економічної сутності вартості, рівня та якості життя населення як важливішої складової соціально-економічного розвитку країни. Розглянуті характеристики рівня життя населення за показником «індекс людського розвитку», який включає в себе національний дохід на душу населення, тривалість життя, освіти. Проаналізовані основні показники диференціації життєвого рівня населення України: зміни у розмірах та структурі доходів і витрат, рівня зарплати у розрізі галузей народного господарства, її частки у структурі доходів населення, зміни динаміки споживчих цін; проведений моніторинг показників бідності по регіонах України. Наведено певні рекомендації щодо покращення рівня життя в Україні.

Dyadyk T.V. The standard of living of the population – a reflection of the socio-economic development. Theoretical researches are generalized in relation to opening of socio-economic essence of cost, level and quality of life of population as more important constituent of socio-economic development of country. Considered descriptions of standard of living of population on an index «index of human development», that includes for itself a national income per capita, life-span, education. Analysed basic indexes of differentiation of standard of life of population of Ukraine: changes in sizes and structure of earnings and charges, level of salary in the cut of industries of national economy, her part in the structure of earnings of population, change of consumer prices; conducted monitoring of indexes of poverty for to the regions of Ukraine. Certain recommendations over are brought in relation to the improvement of standard of living in Ukraine.

Постановка проблеми. Стан і розвиток будь-якої країни визначається, насамперед, чисельністю та складом її населення, його трудовими

можливостями, рівнем та якістю життя. За останній рік Україна ввійшла в чергову надскладну смугу економічної кризи та політичної нестабільності, з якою пов'язані суттєве скорочення виробництва, масова вимушена міграція, зростаюче безробіття, що призводить до вкрай негативних наслідків.

На територіях України, не охоплених АТО і досі гостро стоїть проблема працевлаштування, а враховуючи зростаючу чисельність біженців зі Сходу, першочергового значення набувають заходи правильного розподілу робочої сили між окремими районами і галузями господарства, раціонального її використання, надання мігрантам необхідних для життя ресурсів. Вже не йдеться мова про ліквідацію безробіття чи його зменшення, а хоча б про якусь позитивну динаміку у наданні притулку та працевлаштуванні працездатних громадян, які опинились у статусі біженців та вимушено безробітних.

Така ситуація, що склалась в країні, зрозуміло, не могла не позначитись на інших показниках рівня та якості життя населення – можливості суспільства щодо забезпечення якості життя, діяльності та всебічного розвитку постійно скорочуються, адже кожного дня зростає чисельність громадян, що втрачають можливість працювати, не в змозі забезпечувати собі належні умови побуту, інтелектуально-культурний розвиток, втрачають свободу та правову захищеність. Перераховані тенденції для держави оцінюються вартістю невиробленої продукції та послуг, а для людей обертаються зниженням матеріального добробуту та стають причиною гострих психологічних травм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як і будь-який інший товар, робоча сила потребує суспільно необхідних витрат на своє відтворення в певних суспільних умовах. Мінімальна межа цих витрат визначається вартістю життєвих благ, які фізично необхідні працівнику для підтримки життя і відновлення працездатності. Тим часом відтворення робочої сили потребує більших витрат, ніж для створення фізично необхідних працівнику життєвих засобів [1,2]. Для характеристики рівня життя ООН використовує

такий показник як «індекс людського розвитку» (ІЛР), який включає в себе національний дохід на душу населення, тривалість життя, освіту [3]. Цей Індекс – загальна міра для оцінки довготривалого прогресу за трьома основними показниками: можливість прожити довге й здорове життя, доступ до знань і гідний рівень життя [7].

Україна в розрахунках ІЛР за 2013 р. серед 187 країн перебувала на 78-му місці (з величиною індексу 0,740 при середньосвітовому – 0,694), тоді як за попередній період вона була на 76-му. У нас відзначаються традиційно дуже низькі, гірші від середньосвітових, показники тривалості життя та ВНД на душу населення. Досить високі – на рівні більшості розвинених країн – показники з освіти [6].

За 2014 р. Україна опустилася на 5 місць в Індексі людського розвитку ООН за 2013 р., погіршивши результат із 78 до 83 місця серед 187 країн і територій – про це свідчить доповідь про людський розвиток «Забезпечення сталого прогресу людства: зменшення уразливості та формування життєстійкості». Результати не в усьому тільки негативні: так, за період з 1990 р. по 2013 р. значення ІЛР в Україні зросло з 0,705 до 0,734, або на 4,1 %. Разом із тим, Індекс людського розвитку України за 2013 р. нижчий за середнє значення для країн з високим рівнем людського розвитку (0,735) і середнє для країн Європи і Центральної Азії (0,738). Наприклад, одними з країн, які в рейтингу ІЛР зайняли «сусідні» позиції з Україною і можуть бути порівнянні за чисельністю населення, є Казахстан і Росія. Результати України в останньому Індексі дають небагато підстав для оптимізму: хіба що доступ до знань є задовільним, із гідним рівнем і тривалістю життя – не склалося.

Проте не тільки українці мають привід замислитися. Уповільнення темпів людського розвитку відбувається в усіх регіонах планети. Фінансові кризи, стихійні лиха і збройні конфлікти, коливання цін на харчі гальмують розвиток людини. Більшість населення світу не охоплено комплексними формами соціального захисту, такими як пенсії та страхування від безробіття.

Головною причиною вразливості українців експерти називають «абсолютно необґрунтовану соціальну і економічну нерівність» та «паралельне існування в Україні двох світів». Поряд із цим, високий рівень монополізації економіки та відсутність розвинутої соціальної інфраструктури суттєво підвищують вразливість громадян [7].

На кінець 2014 р. майже 90% українців оцінюють економічну ситуацію в країні як погану. Дві третини жителів України не задоволені своїм нинішнім життям. Згідно з даними, на сьогодні 62% українців не задоволені життям, яке ведуть, тоді як задоволені своїм життям 35% респондентів. Зараз жителі України відчують переважно негативні емоції: тривогу (54%), страх (22%), розгубленість (18%), безвихідь і песимізм (по 11%). Серед позитивних почуттів у жителів України переважають надія (44%) і оптимізм (17%). Порівняно з червнем у жителів України суттєво посилилося почуття страху (+8%). Переважна більшість жителів України (88%) на сьогодні оцінює економічне становище країни як загалом погане, тільки кожен десятий (10%) – як середнє. Крім того, переважна більшість українців (80%) на сьогодні оцінює політичну ситуацію в країні як в цілому нестабільну, тоді як стабільною її вважають лише 4% жителів країни [4].

Постановка завдання. Метою статі було узагальнити теоретичні дослідження щодо розкриття соціально-економічної сутності вартості, рівня та якості життя населення як важливішої складової соціально-економічного розвитку країни. Здійснити аналіз основних показників диференціації життєвого рівня населення України: зміни у розмірах та структурі доходів і витрат, рівня зарплати у розрізі галузей народного господарства, її частки у структурі доходів населення, зміни динаміки споживчих цін; провести моніторинг показників бідності по регіонам України. Обґрунтувати певні рекомендації щодо покращення рівня життя в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Обсяг і структура доходів населення є основними економічними показниками рівня життя населення будь-якої країни. За даними Держкомстату України за I квартал 2014 р.

номінальні доходи населення склали 340,8 млрд. грн, що на 3,5 % більше порівняно з відповідним періодом попереднього року. Наявний дохід, який може бути використаний населенням на придбання товарів та послуг, збільшився на 3,6 %, а реальний наявний, визначений з урахуванням цінового фактору – на 1,9 %. Наявний дохід у розрахунку на одну особу за I квартал становив 5734,6 грн, що на 3,9 % більше, ніж у відповідному періоді минулого року (табл. 1).

Таблиця 1

Основні показники рівня життя населення України за I півріччя 2014 р.

Показники	2014 рік				
	січень	березень	квітень	травень	червень
Індекс споживчих цін (у відсотках до попереднього місяця)	100,2	102,2	103,3	103,8	101,0
Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн	-	5734,6	-	-	-
Заробітна плата, грн	3167	3415	3432	3430	3601
Мінімальна заробітна плата, грн	1218	1218	1218	1218	1218
Середній розмір пенсії разом із цільовою грошовою допомогою станом на 1 число кожного кварталу, грн	1526,1	-	1531,24	-	1560,98
Мінімальна пенсійна виплата, грн	949	949	949	949	949
Мінімальний розмір допомоги по безробіттю, грн					
застрахованим особам, у яких розмір виплат залежить від страхового стажу	936,64	936,64	936,64	936,64	936,64
особам, виплати яким призначаються без урахування страхового стажу	544	544	544	544	544
Рівень забезпечення прожиткового мінімуму для призначення державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, грн:					
для працездатних осіб	255,78	255,78	255,78	255,78	255,78
для осіб, які втратили працездатність, та інвалідів	949	949	949	949	949
Прожитковий мінімум (ПМ) в середньому на одну особу в місяць, грн	1176	1176	1176	1176	1176
у тому числі :для працездатних осіб, грн	1218	1218	1218	1218	1218
для осіб, які втратили працездатність, грн	949	949	949	949	949

Джерело: [5, (додаток 1)]

Вирішальне значення у забезпеченні гідного рівня життя та його зростання в будь-якій країні мають достойні трудові доходи. У сумарних

доходах населення зарплата становить у Великобританії – 65 %, Німеччині – 64 %, Італії – 52 %, США – 53 %, Франції – 58 %, Японії – 69 %. Структура доходів населення України засвідчує суттєве зниження авторитету праці, адже доходи від заробітної плати, особливо у сільській місцевості мають низький рівень. Замороження рівня оплати праці вже призвело до загрозливих перекосів у структурі доходів населення, коли частка соціальних виплат впритул наблизилася до частки заробітної плати. Так, якщо у 2012 р. частка соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів у структурі доходів населення становила 37,2 %, то у I кварталі 2014 р. вона збільшилася до 40,8 %. При цьому питома вага заробітної плати майже не змінилася – 41,8 % та 42,4 % відповідно (табл. 2).

Таблиця 2

Доходи населення України за I квартал 2014 р.

Статті доходів	млн. грн	%
Заробітна плата	144572	42,4
Прибуток та змішаний дохід	39307	11,5
Доходи від власності (одержані)	18051	5,3
Соціальні допомоги та інші:		
одержані поточні трансферти	138853	40,8
в тому числі:		
соціальні допомоги	81870	24,0
інші поточні трансферти	11487	3,4
соціальні трансферти в натурі	45496	13,4
Доходи – всього	340783	100,0

Джерело: [5, (додаток 1)]

Неефективна структура доходів населення, надмірна частка соціальних трансфертів, динаміка яких не залежить безпосередньо від рівня економічної активності їх одержувачів, знижує мотиваційні стимули до праці, породжує утриманські настрої серед працездатного населення та загрожує дефолтом.

Різниця в рівнях заробітної плати є одним з найбільших регуляторів реалізації на ринку праці, професійної та територіальної мобільності. Серед видів економічної діяльності найвищий розмір заробітної плати спостерігається в підприємствах фінансової та страхової діяльності –

6738 грн, що визначає найвищий рівень попиту на освіту по даному напрямку підготовки та найменший рівень пропозиції робочих місць.

Найнижчим рівень середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності за цей період був у працівників, зайнятих поштовою та кур'єрською діяльністю – 1900 грн (56,4 % до середнього рівня по економіці) та традиційно, у сільському господарстві – 2470 грн. У промисловості середньомісячна заробітна плата за січень-червень 2014 р. у порівнянні з відповідним періодом 2013 р. зросла на 5,6 % і склала 3880 гривень. У червні 2014 р. заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності становила 3601 грн, що на 5,0 % більше порівняно з травнем 2014 року та на 6,0 % більше ніж у відповідному місяці 2013 р. (рис. 1).

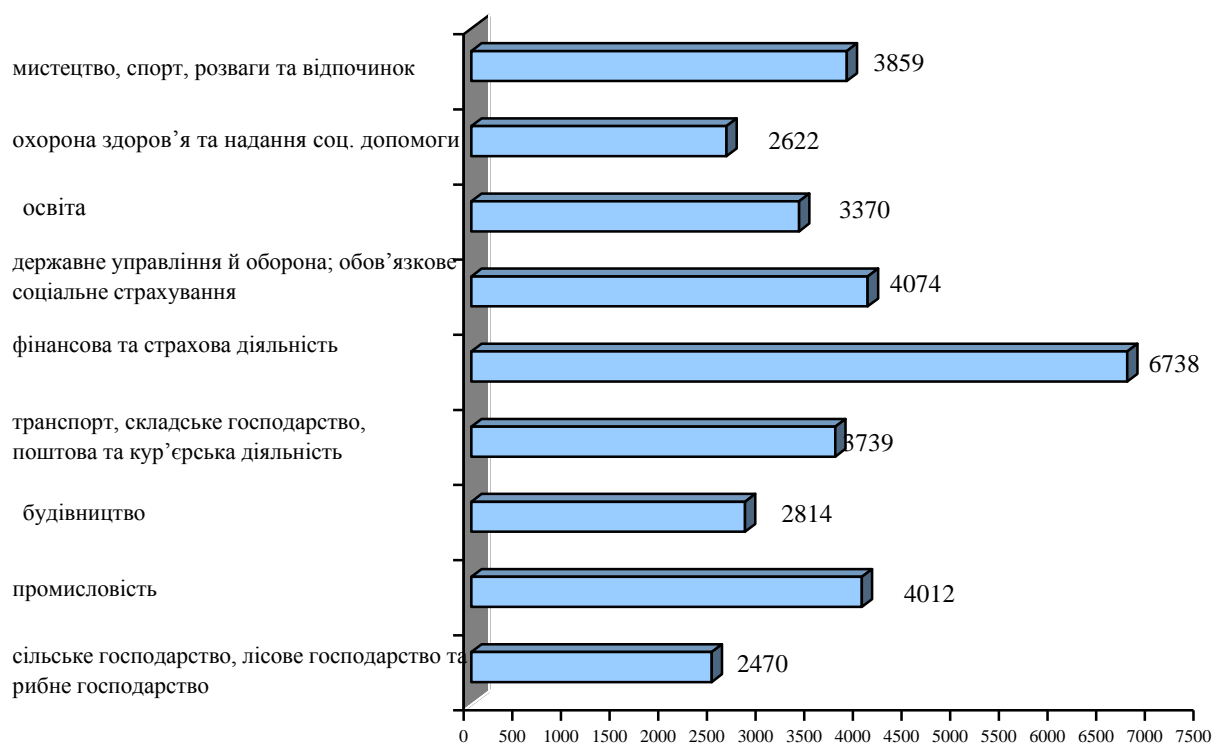

Рис. 1. Заробітна плата в Україні за видами економічної діяльності за червень 2014 р., грн

Джерело: [5, додаток 2]

Коефіцієнт співвідношення між найвищим та найнижчим рівнями заробітної плати по видах економічної діяльності у червні 2014 р. становив

5,9 рази. Індекс реальної заробітної плати у червні 2014 року по відношенню до травня становив 103,9 %, а в порівнянні з червнем 2013 року – 94,6 %.

Негативним фактором у забезпеченні рівня та якості життя населення є зниження реальної заробітної плати, через постійне зростання цін. Індекс споживчих цін за даними Держкомстату України у липні 2014 р. по відношенню до попереднього місяця склав 100,4 %, а порівняно з груднем 2013 р. – 112,0 % (рис. 2). З початку року зросли ціни на продукти харчування та безалкогольні напої (на 12,3 %), житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива (на 20,4 %), предмети домашнього вжитку, побутову техніку та поточне утримання житла (на 12,6 %), охорону здоров'я (на 17,0 %), транспорт (на 26,7 %), відпочинок і культуру (на 11 %), освіту (на 1,7 %).

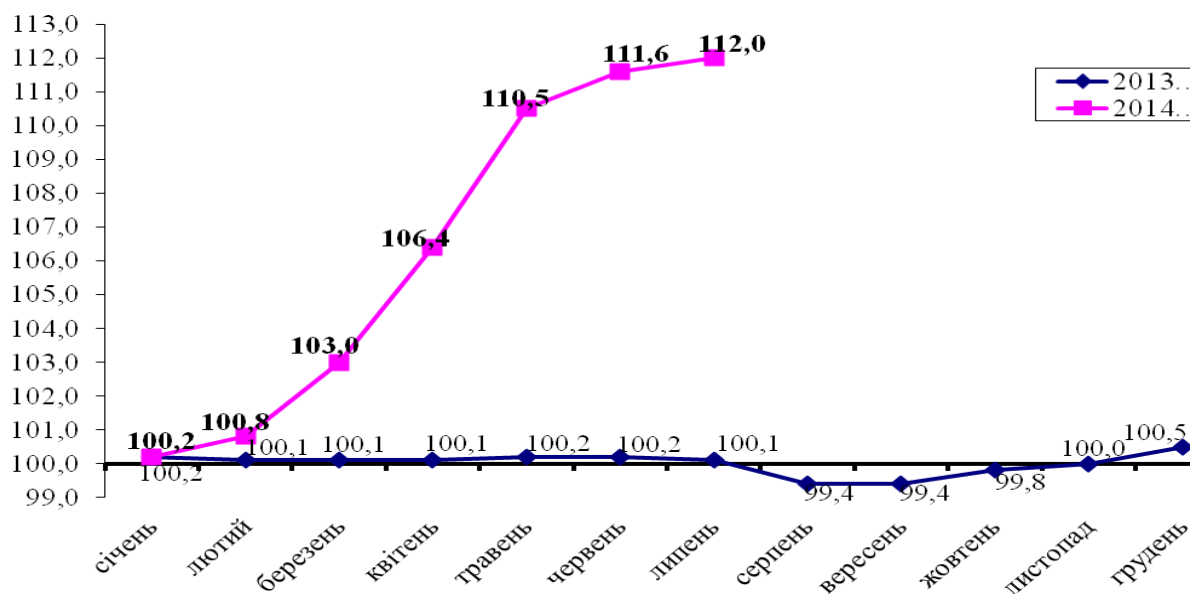

Рис. 2. Індеси споживчих цін в Україні, 2013-2014 рр. (у відсотках до грудня попереднього року)

Джерело: [5, (додаток 4,5)]

Моніторинг показників бідності за багатовимірною оцінкою за 2013 р. характеризується такими даними: межа бідності за відносним критерієм (75 % медіанного значення сукупних еквівалентних витрат населення) за 2013 р. становила 1187 грн на місяць і перевищила значення за 2012 р. на 62 грн або на 5,5 %. Рівень бідності за відносним критерієм знизився на 1,0 в.п. і становив 24,5 % (2012 р. – 25,5 %); межа крайньої бідності (60 % медіанного

значення сукупних еквівалентних витрат населення) за 2013 р. становила 950 грн, і перевищила значення попереднього року на 50 грн або на 5,6 %. Рівень крайньої бідності знизився на 0,2 в.п. і склав 11,0 % (табл. 3).

Слід констатувати той факт, що навіть і ці досить високі показники бідності в Україні є викривленими, адже величина прожиткового мінімуму вже давно не відповідає реальним витратам на життя людей. Діюча вартість прожиткового мінімуму не виконує функцію базового соціального стандарту для визначення достатнього рівня життя громадян. Це порушує конституційні права населення на достатній життєвий рівень [5].

Таблиця 3

Рівень бідності по регіонах України, 2012-2013 рр.

Регіони	Рівень бідності, %			
	За відносним критерієм		За абсолютним критерієм (за доходами)	
	2012 рік	2013 рік	2012 рік	2013 рік
Україна	25,5	24,5	9,1	8,4
Вінницька	23,6	24,4	6,9	8,7
Волинська	35,3	32,5	8,0	7,5
Дніпропетровська	28,1	28,9	6,8	8,0
Донецька	19,9	24,2	3,5	4,4
Житомирська	32,9	39,4	17,1	12,8
Закарпатська	24,6	19,7	12,9	9,8
Запорізька	13,0	14,6	7,9	9,9
Івано-Франківська	33,8	29,6	12,9	9,7
Київська (без м. Києва)	25,9	23,4	7,7	4,0
Кіровоградська	35,9	32,7	11,4	11,8
Луганська	21,7	23,0	9,3	7,2
Львівська	29,5	28,3	10,4	10,9
Миколаївська	14,2	17,1	6,6	11,2
Одеська	33,9	31,8	10,7	7,0
Полтавська	29,9	22,6	9,9	5,9
Рівненська	46,7	48,7	12,5	16,9
Сумська	35,4	34,8	7,5	7,7
Тернопільська	44,9	41,3	20,2	17,2
Харківська	17,1	13,8	6,6	3,6
Херсонська	22,7	28,5	15,8	16,2
Хмельницька	32,4	27,3	15,3	14,6
Черкаська	22,5	18,6	9,0	7,2
Чернівецька	31,4	17,5	15,7	10,1
Чернігівська	22,1	18,6	6,1	8,2
м. Київ	7,8	6,4	2,8	2,9

Джерело: [5, (додаток б)]

Висновки. Провідними компонентами економічної політики держави спрямованої на піднесення народного добробуту в Україні на даному етапі розвитку повинні стати: підвищення заробітної плати на основі зростання ефективності суспільної праці і державного регулювання як її абсолютних розмірів, так і співвідношень по галузях; подолання малозабезпеченості за рахунок надання допомоги особам, які знаходяться на утриманні працездатних громадян за рахунок раціонального використання коштів державних і місцевих фондів, а також фондів підприємств і організацій; усунення розриву між прийнятим прожитковим мінімумом і його покриттям; забезпечення диференціації заробітної плати залежно від її соціально-економічної значущості; збільшення мінімального рівня заробітної плати до реального прожиткового мінімуму; піднесення платоспроможності населення.

Список використаних джерел:

1. Вітер В. До проблеми моніторингових оцінювань рівня життя населення України / В. Вітер // Україна: асп. праці. – 2010. – № 7. – С. 27-35.
2. Гордей О. Система чинників і фінансові показники вимірювання рівня життя населення / О. Гордей // Економіка. – 2009. – № 10. – С. 222-225.
3. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудова відносина: [Підручник] / О.А. Грішнова. – [3-тє вид., випр. і доп.] – К.: Т-во «Знання», КОО, 2007. – 559 с.
4. Дві третини українців незадоволені рівнем життя – опитування: [Електронний ресурс] / режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/3454434-dvi-tretyny-ukraintsiv-nezadovoleni-rivnem-zhyttia-opytuvannia>.
5. Основні показники рівня життя населення та бідності / Федерація професійних спілок України. Офіційний веб-портал: [Електронний ресурс] / режим доступу: <http://www.fpsu.org.ua/napryamki-diyalnosti/sotsialnij-zakhist/5651-osnovni-pokazniki-rivnya-zhittya-naselennya-ta-bidnosti>.

6. Україна у світових координатах людського розвитку: тупцювання на місці: [Електронний ресурс] / режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/macrolevel/ukrayina-u-svitovih-koordinatah-lyudskogo-rozvitku-tupcyuvannya-na-misci>.

7. Украина 2014: выйти из пике: [Електронний ресурс] / режим доступу: <http://arenacs.com.ua/News/Post/43>.

Рецензент: д.е.н., професор Махмудов Х.З.